

YARASHTIRISH MUNOSABATI BILAN JINOIY JAVOBGARLIKDAN OZOD QILISH INSTITUTI: NAZARIYA VA AMALIYOT MUAMMOLARI

Gulomov Abdulaxadxon Baxtiyor o'g'li

Namangan davlat universiteti

Yuridik fakulteti 2-bosqich talabasi

Email: abdulahadgulomov5050@icloud.com

<https://orcid.org/0009-0004-6668-692X>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21927645>

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 66¹-moddasida nazarda tutilgan yarashtirish munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish institutining ijtimoiy-huquqiy tabiati, kelib chiqish tarixi, shartlari va uning huquqni qo'llash amaliyotidagi o'ziga xos xususiyatlari kompleks tahlil qilingan. Shuningdek, jabrlanuvchi va ayblanuvchi o'rtasidagi yarashuv jarayonining protsessual kafolatlari, zararining qoplanishi va uning mezonlari, hamda prokuror, tergov va sud organlarining ushbu institutni qo'llashdagi diskresion vakolatlari va amaliyotda uchrayotgan muammolar ilmiy asosda o'rganilib, jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligini takomillashtirish yuzasidan konseptual takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Yarashtirish, javobgarlikdan ozod qilish, jabrlanuvchi, yarashuv arizasi, tergov amaliyoti, jinoyat kodeksi, protsessual kafolatlar, restorativ adolat, ma'naviy zarar, jabrlanuvchining manfaatlari.

ИНСТИТУТ ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В СВЯЗИ С ПРИМИРЕНИЕМ: ТЕОРИЯ И ПРОБЛЕМЫ ПРАКТИКИ

Гуломов Абдулахадхон

Студентка 2 курса юридического факультета НамГУ

Аннотация: В данной научной статье комплексно анализируются социально-правовая природа, история возникновения, условия и особенности применения института освобождения от уголовной ответственности в связи с примирением, предусмотренного статьей 66¹ Уголовного кодекса Республики Узбекистан. Также на научной основе исследованы процессуальные гарантии процесса примирения между потерпевшим и обвиняемым, возмещение вреда и его критерии, а также дискреционные полномочия прокурора, следственных органов и суда при применении данного института. На основе анализа проблем правоприменительной практики разработаны концептуальные предложения по совершенствованию уголовного и уголовно-процессуального законодательства.

Ключевые слова: Примирение, освобождение от ответственности, потерпевший, заявление о примирении, следственная практика, уголовный кодекс, процессуальные гарантии, восстановительное правосудие, моральный вред, интересы потерпевшего.

THE INSTITUTION OF EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY DUE TO RECONCILIATION: THEORY AND PRACTICAL ISSUES

Gulomov Abdulakhadkhon

2nd year student of the Faculty of Law of NamSU

Abstract: This scientific article comprehensively examines the socio-legal nature, historical background, conditions, and practical application features of the institution of exemption from criminal liability due to reconciliation, as stipulated in Article 66¹ of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. Furthermore, it scientifically explores the procedural guarantees of the reconciliation process between the victim and the accused, compensation for damage and its criteria, and the discretionary powers of prosecutors, investigative bodies, and courts in applying this institution. Based on an analysis of law enforcement challenges, conceptual proposals are formulated to enhance both criminal and criminal procedural legislation.

Keywords: Reconciliation, exemption from liability, victim, reconciliation application, investigative practice, criminal code, procedural guarantees, restorative justice, moral damage, interests of the victim.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan sud-huquq islohotlarining ustuvor yo'nalishlaridan biri jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligini insonparvarlashtirish hamda liberallashtirishdan iboratdir. Ushbu islohotlar negizida fuqarolarning huquq va erkinliklarini samarli himoya qilish, odil sudlovga erishish hamda jinoiy sudyalikka munosabatni tubdan o'zgartirish g'oyalari yotadi.

Jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan har doim ham eng og'ir jazo choralarini qo'llash va uni jamiyatdan ajratish kutilgan tarbiyaviy hamda profilaktik natijani bermaydi. Aksincha, bu holat muayyan hollarda shaxsning resotsializatsiyasini qiyinlashtirishi, shuningdek, jabrlanuvchiga yetkazilgan moddiy va ma'naviy zararning to'liq hamda tezkor qoplanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shuning uchun, zamonaviy jinoyat huquqi doktrinasida va xalqaro tajribada tiklash (restorativ) adolati (*Restorativ Justice*) g'oyalari tobora keng ildiz otmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining (JK) 66¹-moddasida mustahkamlangan "Yarashtirish munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish" instituti milliy huquq tizimimizdagi restorativ adolatning eng yorqin ko'rinishidir. Mazkur institut jamiyatda ijtimoiy munosabatlarni tezkor va adolatli tiklash, jabrlanuvchining qonuniy manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yish hamda uncha og'ir bo'lmagan va ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyat sodir etgan shaxslarga tuzalish imkoniyatini berishga xizmat qiladi.

I. YARASHTIRISH INSTITUTINING NAZARIY-HUQUQIY ASOSLARI VA EVOLYUTSIYASI: Yarashtirish institutining vujudga kelishi va rivojlanishi insoniyat huquqiy tafakkurining rivojlanishi bilan uzviy bog'liq. Qadimiy huquqiy manbalarda, jumladan, Sharq qonunchilik tajribasi hamda islom huquqida jabrlanuvchi bilan jinoyatchining o'zaro kelishuvi va zararni qoplash orqali jazodan ozod bo'lish tartibi (diyya va afv etish) keng qo'llanilgan. O'zbekiston jinoyat qonunchiligida bu institut 2001-yil 29-avgustdagi Qonun bilan kiritilgan bo'lib, o'tgan davr mobaynida uning amaliyotdagi doirasi bosqichma-bosqich kengaytirildi.

Taniqli yurist olim M.H.Rustambayevning ta'kidlashicha, "*Yarashtirish instituti jinoiy javobgarlikning muqobil (al'ternativ) shakli bo'lib, u davlatning jazolash monopoliyasini muayyan darajada cheklaydi va xususi* *shaxslar (jabrlanuvchi va ayblanuvchi)* *o'rtasidagi*

bitimga huquqiy oqibat beradi". Yana bir atoqli olim A.S.Yakubov ushbu institutning ijtimoiy-huquqiy tabiatini quyidagicha baholaydi: "Yarashtirish – bu shunchaki javobgarlikdan qutulib qolish mexanizmi emas, balki buzilgan huquqlarning natural (asli holda) va moddiy tiklanishining eng tezkor kafolatidir".

Restorativ va Retributiv Adolat Modellari Taqqoslamasi

Mezon	Retributiv adolat (An'anaviy)	Restorativ adolat (Yarashtirish)
Asosiy e'tibor	Qonun buzilishi va jazoga	Yetkazilgan zarar va uning qoplanishiga
Asosiy ishtirokchi	Davlat va Ayblanuvchi	Jabrlanuvchi va Ayblanuvchi
Maqsad	Aybdorni jazolash va qo'rqitish	Munosabatlarni va zararni tiklash
Natija	Jazo tayinlash (ozodlikdan mahrum qilish va b.)	Javobgarlikdan ozod qilish

II. YARASHTIRISH MUNOSABATI BILAN JAVOBGARLIKDAN OZOD QILISHNING SHARTLARI: O'zbekiston Respublikasi JK 66¹-moddasiga muvofiq, yarashtirish munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish uchun quyidagi ob'ektiv va sub'ektiv shartlar bir vaqtning o'zida mavjud bo'lishi talab etiladi:

1. Jinoyat toifasi va doirasi: Yarashtirish faqatgina JK 66¹-moddasi matnida aniq va qat'iy ko'rsatilgan moddalar bo'yicha qo'llanilishi mumkin. Bu moddalar guruhiga asosan ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan va uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar (masalan, o'rtacha og'irlikdagi tan jarohati yetkazish, o'g'rilikning bazi turlari, firibgarlikning muayyan tarkiblari, transport vositalari harakati xavfsizligi qoidalarini buzish va h.k.) kiradi.

2. Birinchi marta jinoyat sodir etganlik: Shaxs ilgari qasddan sodir etgan jinoyati uchun sudlanmagan bo'lishi lozim. Agar shaxsning ilgari sodir etgan jinoyati uchun sudlanganligi qonunda belgilangan tartibda tugallangan yoki olib tashlangan bo'lsa, u birinchi marta jinoyat sodir etgan deb hisoblanadi va ushbu institut qo'llanilishi mumkin.

3. Jabrlanuvchi bilan yarashganlik va uning ixtiyoriy arizasi: Yarashtirish institutining markaziy elementi — jabrlanuvchining (yoki uning qonuniy vakilining) o'z xohish-irodasini erkin bildirishidir. Yarashtirish to'g'risidagi ariza hech qanday majburlov, do'q-pusa yoki aldovlarsiz berilishi shart.

4. Yetkazilgan zararining ixtiyoriy ravishda qoplanishi: Jinoyat natijasida yetkazilgan moddiy va ma'naviy zarar to'liq hajimda va ixtiyoriy ravishda qoplangan bo'lishi yoki bartaraf etilishi shart.

III. HUQUQNI QO'LLASH AMALIYOTIDAGI MUAMMOLAR VA UNING YECHIMLARI

O'zbekiston Respublikasi tergov va sud amaliyotini o'rganish shuni ko'rsatadiki, JK 66¹-moddasini qo'llashda bir qancha tizimli va protsessual qiyinchiliklar mavjud:

1. Jabrlanuvchining irodasiga g'ayriqonuniy ta'sir ko'rsatish: Amaliyotda gumanizm institutidan suiste'mol qilish holatlari uchrab turadi. Ayblanuvchi yoki uning qarindoshlari jabrlanuvchiga ruhiy va hatto jismoniy bosim o'tkazib, majburiy yarashtirish arizasini oldirishga urinadilar.

Yechim: Jinoyat-protsessual kodeksga tergovchi yoki sudyaning yarashtirish arizasi berilayotganda jabrlanuvchi bilan xolis joyda, advokat va psixolog ishtirokida alohida suhbat o'tkazish majburiyatini kiritish lozim.

2. Ma'naviy zararni baholash va qoplash mezonlarining yo'qligi: Moddiy zarar hisob-kitob hujjatlari va ekspertiza xulosalari bilan tasdiqlansa-da, ma'naviy zararining miqdorini aniqlashda yagona obyektiv mezonlar mavjud emas. Bu esa ba'zida jabrlanuvchilar tomonidan asossiz ravishda o'ta yuqori kompensatsiya talab qilinishiga olib keladi.

Yechim: Oliy sud Plenumining tegishli qarorlarida ma'naviy zararni baholashning minimal va tavsiyaviy mezonlarini aniqroq belgilab qo'yish talab etiladi.

3. Diskresion vakolatlarni qo'llashdagi nomutanosibliklar: Qonunda yarashuv amalga oshganda tergovchi va sudyaning javobgarlikdan ozod qilish "huquqi" ko'rsatilgan. Biroq, bir xil holatlarda bir sudya ishni tugatib, shaxsni javobgarlikdan ozod qilsa, boshqa bir sudya ushbu normani qo'llamay jazo tayinlamoqda.

Yechim: Agar JK 66¹-moddasining barcha shartlari bajarilgan bo'lsa, shaxsni javobgarlikdan ozod qilishni sudyaning "huquqi" emas, balki "majburiyati" sifatida belgilash orqali subyektivizmning oldi olinadi.

IV. XULOSA VA TAKLIFLAR

Yarashtirish munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish instituti – O'zbekiston jinoyat huquqining eng samarali insonparvarlik vositalaridan biridir. Ushbu institutni yanada takomillashtirish uchun quyidagilar taklif etiladi:

1. JK 66¹-moddasi doirasini qayta ko'rib chiqish: Jamiyat va shaxs uchun jiddiy xavf tug'dirmaydigan, lekin amaldagi ro'yxatga kirmay qolgan ayrim iqtisodiy va maishiy jinoyat tarkiblarini ham ushbu modda doirasiga kiritish;
2. Mediatsiya institutini integratsiya qilish: Jinoyat-protsessual kodeksga professional mediatorlar ishtirokida yarashuv bitimini tuzishning aniq mexanizmlarini kiritish;
3. Protsessual kafolatlarni kuchaytirish: Jabrlanuvchining arizasi haqiqiylikini tekshirishning maxsus video-fiksatsiya va xolis ishtirokchilar ishtirokidagi tartibini belgilash.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: "O'zbekiston", 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. – T.: "Adolat", 2026.
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. – T.: "Adolat", 2026.
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining "Yarashtirish institutini qo'llash amaliyoti to'g'risida"gi Qarori.
5. Rustambayev M.H. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat huquqi kursi. II tom. – T.: "Yuridik adabiyotlar publish", 2021.
6. Yakubov A.S., Kabulov R. Jinoyat huquqi (Umumiy qism). Darslik. – T.: TDYU, 2020.
7. Mirzoev U. Yarashtirish instituti va uning takomillashish bosqichlari. // Huquq va burch, 2022. № 3. – B. 10-16.
8. Ahmedov B. Restorativ adolat va jinoyat huquqi. Monografiya. – T.: TDYU, 2021.

9. Ismoilov SH. Yarashtirish munosabati bilan javobgarlikdan ozod qilish muammolari. // O'zbekiston qonunchiligi tahlili, 2023. № 1. – B. 22-29.
10. Qodirov E. Jinoyat-protsessual faoliyatda jabrlanuvchi huquqlarini himoya qilish. – T.: “Adolat”, 2022.
11. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть / Под ред. Л.В. Иногамовой-Херай. – М.: Инфра-М, 2021.
12. Criminal Law and Restorative Justice Principles. Edited by J. Dressler. – Carolina Academic Press, 2019.
13. Tashpulatov A. Yarashuv bitimlarining huquqiy tabiati. // Odil sudlov, 2021. № 5. – B. 18-24.
14. Karimov N. Jinoyat qonunchiligini insonparvarlashtirish tamoyillari. – T.: “Toshkent universiteti”, 2020.
15. Official Legal Database of Uzbekistan – Lex.uz (Yarashtirish institutiga oid normativ materiallar to'plami).